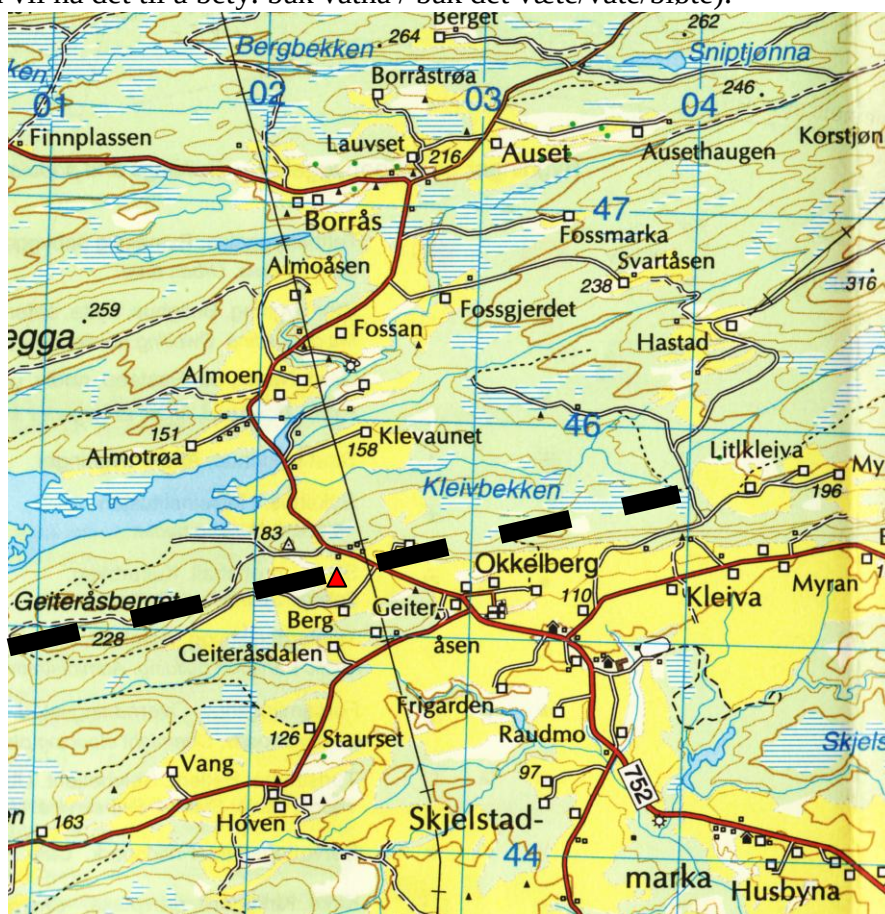

1718 Atta vätte

En dag i romjula for noen år siden besøkte jeg Helge Hastadklev, en ikke ukjent feier i Hegra. Det var første gangen jeg hørte uttrykket "atta vätte" uttalt slik det vel skal uttales. Rett nok hadde jeg tidligere hørt snakk om "atta vätte", men det var Helge som ga uttrykket både klang og mening, der han satt og humret mens jeg ble mer og mer forvilt etter hvert som jeg skjønte mindre og mindre av hans gamle og vakre dialekt. I dag er det nok ikke mange igjen som behersker ord og uttrykk i dialektform slik Helge gjør. Jeg skjønte snart at han trivdes med å ha en slik lite dialektkyndig fyr på besøk. Jeg lot han holde på og deltok i leiken og spillet så godt jeg kunne. Jeg følte meg litt tilbake til min barndoms vakre bygder i Nord-Gudbrandsdalen, hvor dialektene ikke på noen måte står tilbake hva gjelder vanskelige ord og oppfattelse. Siden har jeg fått være litt i lag med Helge Hastadklev og Kjell Peder Haugen, og jeg må virkelig få si at dette er folk jeg trives umåtelig godt i lag med. Så jordnære, så kunnskapsrike og så verdige representanter for vårt språk og vår kultur. En julidag i år tok vi oss en tur til punktet som utgjør grensen til det som i dagligtale i Skjelstadmark kalles for "atta vätte". Når en kommer kjørende fra Hegra gjennom Skjestadmark, passerer en Okkelberg kapell og Okkelberggårdene, så stedet der Geiteråskolen lå. Der stiger terrenget litt før det gjennom en slakk kurve på bakketoppen heller nedover mot Kleivbekken og Almovatnet. Nevnte bakketopp utgjør i dag grensen til "atta vätte", mens den i tidligere tider nok gikk litt lengre opp i bakken til venstre/vestover, hvor det etter sigende hadde stått en varde, og som i seg selv har gitt navnet til uttrykket: *atta vätte* = *att om veten* = bak varden. (Mens noen vil ha det til å bety: bak vatna / bak det vätte/våte/bløte).

Når en første gangen blir konfrontert med uttrykket, ligger det i sakens natur at fortelleren ønsker å utøve en *godartet mobbing* ovenfor området og folket "atta vätte", som grenda innenfor Brottsteinan i Skjelstadmark kalles. Både forteller, adressat og de "det går ut over"

har nok en viss gjensidig glede av denne uttrykksmåten. En kommer liksom mer med på kartet, det synergerer noe positivt til slutt likevel, sjøl om det høres så nedlatende ut. Nå er det i Norge ikke lov å kalle noen dumme. Men en kan lett omgå det ved å bruke uttrykket: *alternativ intelligens*. Fortelleren som bruker uttrykket "*atta vætte*" ovenfor førstegangsbesøkende, lar det alltid bli både utropstegn og tenkepause i samtalen, slik at mottakeren skal få mulighet til virkelig å pense ordene inn på det intelligentmessige. Jeg ble selv et offer den gangen og det "godtet" nok Helge i flere dager derpå. Og jeg må si at det "godtet" meg selv og, for jeg koste meg storartet på hjemveien etter å ha blitt utsatt for dette ordspillet. Og en ting oppdager en raskt likevel, at både folket "*atta vætte*" og uttrykket ikke har noe med alternativ intelligens å gjøre. Folket "*atta vætte*" er meget, meget oppegående og hyggelige. Uttrykket i all sin enkelthet viser som nevnt til at det har stått en *varde* på åsen nord av Okkelberg. Ref. geografisk påpekelse: området *attom/bak varden*. Og noen er selvsagt riktig smarte, og har snudd det hele til sin fordel: "*innan' vætte*"

Når vi i våre dager hører ordet "*varde*", tenker nok de fleste på en masse stein plassert på høyder i terrenget, som er rasket sammen i en mer eller mindre symmetrisk påle eller haug av ulik størrelse og høyde, noen finere og mer forseggjorte enn andre. Noen har stått der i lang, lang tid - andre av nyere dato. Hensikten noe uvilkårlig. Men går vi tilbake i tid øker mest viktigheten proporsjonalt med alderen. "*Varde*" fremstår mest som en fellesnevner på disse byggverkene, og vi assosierer ordet til bygningsmasse av gråstein funnet i området. Men slik har det ikke alltid vært. Fra gamle dager må vi skille mellom *varder* etablert som siktemerker, grensemerke og/eller veimerke, en ren steinkonstruksjon - og *varder* etablerte for signalgivning. Blant førstnevnte kom en rekke *varder* som var tiltenkt geografisk oppmåling. Disse hadde trigonometriske punkter som ble benyttet i kartleggingen av landet vårt. I oppmålingen ble det bygget både runde og firkantede *varder*, og de ble fortrinnsvis plassert på fjelltopper med god utsikt. De hadde gjerne et tverrmål på 1 til 1,5 meter og var ofte omkring 1,5 til 2 meter høye.

I mange bygder har det vært skillelinjer mellom områder nedfelt i form av svært lokale uttrykksmåter

Begrepet *varde* brukes generelt om alt, men bør nok kanskje differensieres litt overfor ordet *vete* (*våttå*), men da ofte i formen *vedvarde*/*ildvarde*. I tillegg brukes begrepet *varde* om en type sjømerker bygd opp av stein for å markere spesielle lokaliteter langs skipsleia. *Vete* er en del av et varslingsystem basert på lyssignaler. Derfor kunne den type *varde* ikke bygges kun

av stein, men brennbart materiale for å varsle ved ufred. Når ufred truet ble *vetene* bemannet, og ved et eventuelt angrep ble bålene tent slik at meldinger kunne sendes over store distanser. Slike systemer er kjent fra mange steder, og mange tidsperioder. Eksempelvis blant indianerne i Nord-Amerika, som benyttet røyksignaler og bruk av lys- og røyksignaler for å formidle beskjeder. Det er nok fra urbefolkningen vi kjenner til at de ulike stammene ikke bare brukte naturens egne byggverk og merkverdige konstruksjoner, men hvor de regelrett bygde opp gigantiske *varder* som utgjorde livsnødvendige siktemerker å ta peiling på for å komme seg ut av en steinørken, for å komme til eneste vannkilden eller for rett og slett å finne hjem igjen. Ja, vi er vel alle ikke så ukjent med dette i dag heller på våre mindre turer i lokalmiljøet. Prinsippet er det samme. Vi vet fra fjellovergangen over Dovre i eldre tider, at der ble det benyttet mindre *varder* mest i form av steinheller for å markere sikker vei. Slike eksempler finner vi helt sikkert fra vår egen kommune også. Her i Norden ble trolig *veter* benyttet så tidlig som i eldre jernalder. Det sies at det er to perioder som har skilt seg ut hva gjelder såkalt *vetetjeneste*. Den første fra Håkon den godes tid og til begynnelsen av 1300-tallet, og den andre fra Christian IV (Kvarts) tid og frem til 1814. *Vetetjenesten* ble på et vis todelt. De som tilhørte stamlinjene for nasjonal varsling, og de som utgjorde et nettverk for lokal varsling. Stamlinjen lå ofte slik til at den var vanskelige å se fra dalbunnen. Avstandene mellom *vetene* kunne ofte bli to - tre mil. De lokale *vetesystemene* benyttet selvsagt korte avstander basert på variabel topografi.

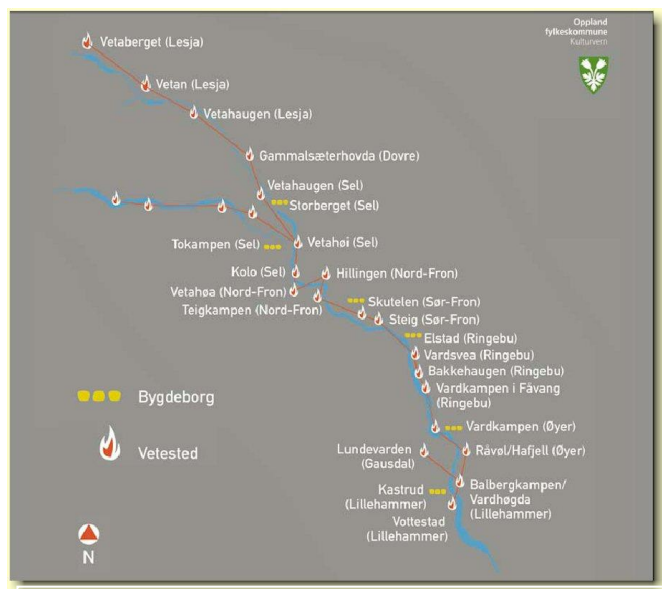
*På grensen til "atta vætte" søndag 8. juli 2012:
f.v Kåre Olav Skolmli, Kjell Peder Haugen, Helge Hastadklev og Harald Skjelstad*

Ordningen med *veter* var spesielt utbredt under det som ble kalt Leidangen. Denne ordningen var basert på mindre områder: skipreider. Disse skulle mønstre et visst antall mann og utstyr til de langskipene datidens fylker hadde forpliktet seg til å holde i beredskap. De ti små fylkene som var i Nord- og Sør-Trøndelag i den tiden var delt i ca. 75 skipreider, som til sammen skulle stille med ca. 90 langskip til forsvar av landsdelen. Skipreidene strakte seg inn i elvene så langt laksen gikk. En avgjørende del av leidangsordningen var varslingssystemet med å sette fyr på *vetene*, slik at en kunne se ilden fra det ene fjellet til det andre. På denne måten kunne varselet om fiendtlig hærtog nå fra ytterkant til ytterkant på noen få dager. Men det var et stort ansvar å være vardevakt. Både å tenne *varden* feilaktig, og ikke minst å unnlate å tenne, kunne medføre fatale følger. Ved tegn til ufred i landet, kalte rikskongens årmann

eller lendmann folket til skipreideting ved å skjære hærpil. Dette tinget bestemte om det skulle settes ut vardevakt. Når det skjedde, skulle to mann holde vakt sammen i ett døgn, og få avløsning ved middagstider. Slik sett kunne ikke vardefjellet ligge for langt unna bygda. Snaufjell egnet seg heller ikke på grunn av behovet for ved. På vakta skulle alle være våkne, og *vetene* skulle tennes om vaktene så tre eller flere fiendtlige skip. Var de usikre måtte de rådføre seg med folk som var mer kyndige, og de måtte derfor ned til bygda for å konsultere ekspertene. (Ref. Wikipedia)

Trusselen fra Sverige under Christian Kvarts tid førte til plasseringen av *veter* fra svenskegrensen og innover Østlandet og Trøndelag. Enkelte av disse har blitt bevart frem til våre dager. Disse viser at *vetene* den gangen stort sett besto av 3 - 3 1/2 meter lange stokker stablet i en ring på mellom fire og fem meter. Ved *vetene* ble det satt opp vetehtytter av tre eller stein. Disse *vetene* ble brukt i den store nordiske krigen (1700-1721). Det fortelles at på Stene skanse hadde general Budde gjort sine forberedelser. Hovedstyrken lå i stilling i sperringer som var laget av tømmer, sør og øst for skansen. På selve skansen lå en mindre styrke. En del kompanier ble holdt i reserve, til sammen noe over 1 000 mann. Ordren ”Mann af huuse” var gitt. Den varslet at alle vokse menn i bygda skulle delta i forsvaret. Om kvelden den 11. september (norsk tidsregning) kunne forsvarerne se svenske patruljer i åsene sør for skansen. General Budde tente *veten* på Stensvåttån, for å varsle om at fienden var i landet. I løpet av noen timer brant det på alle *vardene* i Trøndelag og på Møre. Dette var siste gangen dette eldgamle varslingsystemet ble bruk for å varsle om ufred. Noen hevder at *vardene* også lyste i krigsårene 1807 til 1814, men jeg finner ikke dekning for det. I Sverige opprettholdt de vakttjenesten ved *vetene* til omlag 1854, da *veten* ble tent ved en misforståelse fra Gøteborg til Stockholm. Så sent som ved inngangen til første verdenskrigen oppdaterte svenskene sin *vetetjeneste*.

Som tidligere nevnt benytter vi i dag generelt ordet *varde* på alt som er oppsatt på høyder, inkl. *veter*. Men *veten* skiller seg altså ut fra en *varde* i form av byggematerialet. Treverket i *veten* reises på høykant eller tømres opp slik at den får form av en tipi. Overflaten ble tettet til slik at veden holdt seg tørr. Virket i *veten* skulle være slik at *veten* brant intenst, gjerne tjærerik tørrfuru. *Vetens* størrelse og høyde var selvsagt proporsjonal med avstanden til neste *vete*. En kjenner til *veter* med høyde på 10-12 meter. Enkelte hadde en tom vedkassen inni, med dertil ferdig tennmateriale i nærheten. Kassen kunne ha en liten døråpning, slik at en velbygd *vete* derfor også kunne fungere som overnattingssted for vetevakten. I de virkelige ufredstider hadde landet utplasserte vetevakter, og det ble ved siden av *veten* bygd overnattingsmuligheter. Avhengig av om *veten* skulle tennes på dagen eller natten, ble det brukt forskjellige materialer under opptenningen. Om natten var det viktig å få mye ild slik at en fikk mye lys, mens om dagen var det viktig å få mye røyk. Ved å åpne og lukke døråpningen til *veten* kunne en regulere lufttilgangen til ilden. Når det kom luft til flammene fikk en naturlig overtenning med dertil kraftige flammer og røyk gjennom åpningen i toppen

Eksempel på vetetjenesten (fra Gudbrandsdalen)

av vedkassen. En kunne ved hjelp av døråpningen regulere flammene og røyken i form av "blinking" (signaler) - samtidig som det var mulig å skille brannen fra annen naturlig forekommende ild.

De siste som har benyttet *varder* systematisk i våre dager, er vel Den Norske Turistforening - for å markere sikre stier mellom hytter og andre turmål. Ellers har lokale idrettslag og andre bygd mindre nye *varder* på toppen av fjell i nærområdene, for å markere sine turløyper. Enkelte har i tillegg gjort det til en hobby å markere sitt besøk ved å bygge enda flere *varder*, ofte på nye steder. Resultatet kan lett bli at det som skulle være en serie veivisere, blir en farlig løype å følge i tåke eller halvmørke. Når det er sagt, har vel kanskje *varder* i dag mindre direkte misjon. Men selv med all verdens muligheter gjennom satellittnavigasjon, hvor GPS snart er allemannseie, så føler jeg en viss psykisk trygghet ved fortsatt å se *vardene*. De gir meg en bekreftelse. Det er viktig at vi tar vare på noen av *vardene* som kulturminner. De forteller en historie om svunnen tid. I 1855 kom telegrafen som dimitterte *vardevaktene* for godt. I dag er tradisjonen med *vardebrenning* stort sett død, men det var *vardebrenning* i Trøndelag i 1937 og ved EF-avstemmingen i 1972, samt ved inngangen til det nye årtusenet nyttårsaften 1999.

Fjellene i Trøndelag har hatt mange funksjoner opp gjennom tidene. I historisk tid knytter det seg sagn og historier til flere av dem. Navnsettingen beskriver ofte en funksjon, f.eks. som varslingsfjell der *varder* ble påtent og ga beskjed om fiendtlig ankomst. I andre tilfeller beskriver navnet fjellets plassering i forhold til sola i lokalsamfunnet, f.eks. Nonsfjellet. Fjellets utseende gjenspeiles også i navnsettingen. Hvor lå så alle *vardene*, på hvilke fjell? Enkelte av *vardeplassene* har stadig synlige spor etter gammel bruk, og den dag i dag kan en se merker etter tufter fra vaktkoier. Sikre tegn er navnsettingen på fjellene som har *våttå* eller avarter av dette navnet i seg, men også andre navn peker mot denne eldgamle tradisjonen. Det er flere navn i vårt langstrakte land som vitner om *varder*, eller "*våttå*" som det heter her i vårt område. Væktarhaugan i Meråker og i Forradalen, samt de mer kjente i Stugudalen i Tydal, er også navn som vitner om utkikksposter mot grensa og/eller i retningen hvorfra en ventet folk i ufredstid. Bygdeborger ble også ofte plassert på strategiske fjelltopper. Observasjonsposter til vakt mot fiender har alltid vært en viktig funksjon.

***Storvarden på Strætessjellet
mandag 20. august 2012***

Senere ble fjellenes strategiske beliggenhet utnyttet til nyere militære formål, med radarstasjoner, antenneanlegg, observasjonsposter og ulike navigasjonssystemer. I sivil sammenheng har telegrafvesenet og kringkasting satt opp en rekke antenneanlegg og linkanlegg på flere topper. For ikke å snakke om kommunikasjon generelt: mobiltelefon. Vindkraft som energikilde er også i ferd med å endre landskapsformen i mange fjellområder. I vår tidsalder har andre bruksformer overtatt med rekreasjon som et hovedformål. Uansett: *vardene* vil nok overleve de fleste.

Gjennom de siste hundre årene har Statens Kartvesen benyttet en rekke *varder* i sine oppmålinger. 450 *varder* landet rundt dannet ryggraden i oppmålingsarbeidet, og 33 av disse er nå tatt med i en verneplan. *Vardene* er i dag beskyttet mot rivning gjennom matrikkelloven. Planen er å frede dem også som kulturminner, slik at en ikke kan bygge forstyrrende konstruksjoner i nærheten av dem. Verneplanen er utarbeidet i samråd med Riksantikvaren, som formelt skal behandle verneplanen etter kulturminneloven, og komme med sin anbefaling om verning eller fredning. I vårt nærmiljø er det kun to basispunkt ved Rinnleiret og *varden* på Fonnfjellet som muligens kommer inn under nevnte verneplan.

Varden på Fonnfjellet (Foto: Liv Iversen, fylkeskartsjef i Nord-Trøndelag)

Fra verneplanen sakser vi følgende: Punktet på Fonnfjellet er blant de eldste trigonometriske punkter vi har i Norge. Første gang det ble brukt var under Benoni Auberts triangulering i 1783/1784, så av D. Vibe i 1787. Neste gang punktet på Fonnfjellet ble brukt, var av A. Øvergaard under hans triangulering i 1873. Dagens *varde* ble bygget i 1955 av innleide *vardebyggere* Jørn Armand Johnsen og Tor Strømgren (studenter). De bygget 11 *varder* den sommeren. Den nye *varden* står ca. fire meter fra den gamle *varden* på fjelltoppen. Gamlevarden hadde betegnelsen H24T0005, og varden fra 1955 har betegnelsen H24T0021. I 1959 ble det utført avstandsmålinger fra Fonnfjellet med elektronisk avstandsmåler av typen Tellurometer. Dette var andre året den type avstandsmåler var i praktisk bruk i Norge. Målingene ble utført for å styrke 1. ordensnettet med avstander. Instrumentet står i dag på Norsk Kartmuseum. Sommeren 1985 ble det fra Fonnfjellet målt avstander i 1. ordensnettet med elektromagnetisk avstandsmåler av typen Geodimeter. Punktet H24T0021 inngikk også i triangulering i 1960 og en koordinatberegning i 1990.

Her følger ei liste over *varder* i vårt nærområdet, hentet fra Habberstads oversikt. Enkelte av disse navnene er meget lokale og kan være bedre kjent under andre navn/fjellpartier i kommunen. I tillegg til disse er det flere andre fjell og knauser som vi vet fysisk har *varder*, samt også har navnet Våttån på lokale kart. Men disse var trolig en del av en varslingslinje.

Frosta	Brannhaugen	309 m
Frosta	Gullberget	56 m
Klæbu	Gullsiberget	537 m
Klæbu	Våttåsen	335 m
Levanger	Brannåsen	136 m
Levanger	Sonstadvåttan	225 m
Levanger	Stokkvola	515 m
Levanger	Våttåberget	248 m
Malvik	Aunvåttån	285 m
Malvik	Jervfjellet	504 m
Meråker	Våttån	616 m
Selbu	Brandbjørgen	390 m
Selbu	Brannen	
Selbu	Branntoppen	
Stjørdal	Forbordfjellet	590 m
Stjørdal	Kleivfjellet	574 m
Stjørdal	Våttån	238 m
Stjørdal	Våttån	460 m
Trondheim	Hangervåttan	272 m
Trondheim	Ladehammeren	155 m
Trondheim	Solemsvåttan	423 m
Trondheim	Sverresborg	181 m
Trondheim	Våttakammen	326 m
Trondheim	Våttån	273 m
Tydal	Hilmostøten	716 m
Tydal	Knallen	775 m
Tydal	Vardepiken	700 m
Tydal	Vækterhaugan	821 m
Tydal	Våttån	571 m

Budstikka

Vidkun Quisling på fjellet

Ved siden av *veten* var budstikka den fremste varsleren i eldre tider i Norge. Den var spiss i ene enden - for lettere å stikke inn i sprekke i tømmerveggen. Dessuten var den brent i samme ende og en liten taustubb i andre enden. Dette som symbolikken overfor ordren, nemlig at dersom husbonden ikke gjorde som ordren tilsa, ble gården brent og han hengt. La oss vende tilbake til vårt eget nærmiljø. Vi har mange *varder* i vårt området. Og da selvsagt i form av steinsamlinger av ulike størrelser og omfang. *Vetene* er borte, men at enkelt myrhull trolig kan skjule noen vedpinner og derigjennom gi bevis på at det var nettopp en *vete* som engang stod der, bør ikke være utenkelig. De fleste topper har en eller annen markering. Det ligger i folket å markere. Vi kjenner *varder*, noen symmetriske og forseggjorte, - andre mest som en stor haug/steinrøys, som stadig vokser på noen av de mest kjente destinasjoner og topper. Folk bringer med seg en stein langveisfra som en tradisjon og/eller overtro.

Våttån nord for Okkelberg er borte. Vi kan knapt ane at det har vært noe der oppe på den vestlige høyden. Men det er en *varde* i Stjørdal som vil bli stående i lang tid fremover, og det er Storvarden på østre Stråtesfjellet. *Varden* på vestre Stråtesfjellet kalles *Våttån*. Begge er naturligvis av meget gammel dato, hvor en må gå ut i fra at *Våttån* er eldst. Den er også med i Habberstads oversikt, og var trolig meget sentral i stamlinjen mot Forbordsfjellet (Skatval), lokal varsling mot Kleivfjellet (øst av Elvran) og Vassfjellet (Klæbu). Fra Forbordsfjellet gikk det trolig en stamlinje til Stokkvola i Åsen. Likevel er Storvarden vel så interessant i vår tid. Med stor sannsynlighet bygger Storvarden på tidligere *varder* som har stått der fra tidligste morgen, mens dagens *varde*, slik den står der i dag - er et byggverk som visstnok er oppsatt under ledelse av Vidkun Quisling. Han var tidlig i sin militære karriere en kort stund stasjonert på Øyanmoen, hvor han tilhørte Artilleriregiment nr. 3. Det heter seg at han da som ung offiser virket både på Øyanmoen og i Hegra, der han ledet en del kartleggingsarbeider omkring befestningene. I den forbindelse lot han bygge Storvarden på Stråtesfjellet.

Vidkun Quisling

Sett i relasjon til "*atta vætte*", er det mange som mener at Quisling i overført betydning nok passet bra innen en tolkning av uttrykket. Han var

visstnok en skarp fyr, men brukte sitt intellekt på feil plass, sted og tid. Han var trolig helt "*atta vætte*".